

УДК 159.923

Володарська Наталія Дмитрівна

к. психол. наук, старший науковий співробітник

Інститут психології імені Г.С.Костюка

НАПН України (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ЛІКУВАННІ ЗА КОРДОНОМ

В статті розкривається специфіка психологічного супроводу дітей, які перебувають на лікуванні за кордоном. Виокремлюються особливості програми підготовки вихователів, психологів, які супроводжують дітей.

Ключові слова: психологічний супровід, адаптація, гештальт-підхід.

Відправка дітей на відпочинок та лікування за кордон завжди пов'язана з певними труднощами як для дітей, так і для вихователів, які їх супроводжують. На сьогоднішній день існує багато соціальних програм для відправки дітей на відпочинок та їх лікування, але ці програми не передбачають підготовки тих, хто супроводжує цих дітей. Це можуть бути випадкові люди, іноді – батьки хворих дітей, яким теж потрібна психологічна підтримка.

Актуальним на сьогоднішній день постає питання розробки нових та модифікація і підбір вже наявних методів психолого-педагогічної підтримки, яка допомагала б особистості в ситуаціях невизначеності, розгубленості, віддаленості від батьків, рідних, близьких людей. Проблема психологічної допомоги, підтримки, супроводу особистості в кризових ситуаціях в останніх наукових пошуках сфокусована на дослідженні та осмисленні сфери несвідомого, певних уявлень особистості, що вибудовують її власну суб'єктивну картину світу. В пошуках виходу з кризової ситуації актуальною постає необхідність певної психолого-педагогічної підтримки для особистості.

Аналізуючи досвід вихователів, що перебували з дітьми в період лікування та відпочинку за межами України, можна виділити ті, які найчастіше виникають. В першу чергу – це страхи, що виникають у дітей, які вперше без батьків та родичів знаходяться в нових умовах. Не менш важливими є труднощі їхньої адаптації до кліматичних, географічних та культурних особливостей

чужої країни (мовний бар'єр, умови проживання в іншій культурі). Дітей лякає ситуація невизначеності, не до кінця прояснені, не обговорені деталі, умови перебування, замовчування батьками або вихователями їхніх прав та обов'язків. Часові рамки перебування обмежують можливості вихователя для індивідуального підходу до кожної дитини, що призводить до підвищення тривожності, агресивності у дітей та вихователів теж. Невиправдані очікування з обох сторін привносять плутанину та конфлікти в їхні стосунки. Відсутність спеціальної підготовки вихователів актуалізує проблему розробки програми такої підготовки, яка б включала лекції-семінари, тренінги.

Звертаючись до власного досвіду супроводу груп дітей, які лікувались за кордоном (Республіка Куба, Центр «Тарара» 1998, 1999, 2004 р.р.), пригадую, як діти сумували за батьками, рідними, відмовлялися ходити на пляж, плавати в океані. У них виникали труднощі у адаптації до високої температури, підвищеної вологості, незвичної їжі, до оточення чужих, невідомих їм людей. Відчуття безпорадності в ситуації невизначеності, невпевненості в своїх можливостях в нових умовах породжувало у дітей стан фрустрації, депресивні стани. Перебуваючи в такому стані, діти не виявляли інтерес до групової ігрової діяльності, походів у театр, на стадіон, в басейн, проявляли скутість, ніяковіли в ситуаціях звернення до них інших дітей, частіше усамітнювались. Відмовляючись від колективного проведення часу, серед дівчат найчастіше відмічалися – головний біль, млявість, відмови, що пов'язані з жаркою погодою, бажанням пролежати весь день під кондиціонером; найчастіші відмовки у хлопчиків – не цікаво, сумно, бажання увесь день дивитися телевізор. Різниця в соціальному статусі дітей, їхньому інтелектуальному, культурному, освітньому рівнях часто приводила до конфліктів (сварки, бійки, крадіжки). Для вихователів складним було налагодити діалог між дітьми з різних груп. Діти з інтернатів для сиріт провокували конфлікти з дітьми, в яких була сім'я (образи, знущання, крадіжки і продаж речей інших). Намагання вихователів залагодити конфлікти приводило лише до розгортання нових негараздів серед дітей та дорослих. Аналіз виникнення, вирішення цих

конфліктів підтверджує необхідність підготовки вихователів до роботи з дітьми в специфічних умовах. Така підготовка підвищує психологічну компетентність вихователів в області конфліктології, вікової та педагогічної психології, можливість допомогти у виборі індивідуального підходу до кожної дитини, розібратися в особливостях взаємодії з іншими дітьми, що полегшить їхнє перебування за кордоном. Необхідна підготовка вихователів в психології кризових станів, особливостях підліткового та юнацького віку; в питаннях сексуального розвитку дівчат та хлопчиків, виникнення і вирішування конфліктів між ними; адаптаційних можливостей, стресостійкості. Ці та інші знання психології розвитку допоможуть вирішити проблеми, що виникають у дітей та дорослих. Аналіз цих проблем актуалізував розробку програми психологічної підготовки вихователів, які супроводжують дітей на відпочинку та лікування за кордоном. Програма буде корисною для підготовки вихователів в різних соціальних проектах.

Програма представляє собою цикл занять, що включає теоретичну частину підготовки і практичну - вправи, тренінги.

Заняття – семінари для вихователів являють собою цикл зустрічей, які розподілені на дві частини: перша - це 6 зустрічей (трьохчасових, один раз на тиждень) в період підготовки груп дітей і відбору вихователів, друга - після повернення.

Перші чотири заняття організуються з метою знайомства вихователів один з одним; три зустрічі організуються з дітьми та вихователями; дві зустрічі усі разом, та з їхніми батьками. Важливим в цих заняттях є усвідомлення вихователями своїх усталених переконань, стереотипів поведінки, особистісних характеристик. Виконуються вправи на дослідження власних життєвих стратегій для згуртованості вихователів, поліпшення спілкування, взаєморозуміння. Семінари включають ознайомлення та навчання роботі з діагностичними методиками для складання психологічного портрету дітей, особливостей взаємостосунків в їхніх сім'ях (повна сім'я, сім'я, яка втратила батька, матері одначки, відсутність батьків). Це допоможе вихователям

індивідуалізувати підхід до кожної дитини, розуміти її реакції, поведінку, що мінімізує конфліктність, непорозуміння, розгубленість в критичних ситуаціях. Знайомство з батьками дітей необхідно для доповнення знань про соціальне оточення дитини, культурного середовища, що багато в чому пояснює особливості її поведінки.

Після повернення вихователів, важливим є обговорення та аналіз проблем, що виникали, і можливості та стратегії їхнього вирішення. Ці зустрічі передбачають поповнення знань щодо профілактики виникнення цих проблем, узагальнення та обговорення труднощів, конфліктів, помилок в психологічному супроводі під час перебування дітей за кордоном.

Це допоможе вихователям усвідомити те, як їх бачать, сприймають діти, дорослі приймаючої сторони, інші учасники програми. Які уявлення у них були до поїздки та після, що змінилося? Вони отримують відповіді на свої питання від колег, підтримку кураторів програми, обговорюють можливості подальшої роботи з дітьми в літніх таборах на території України. Методи групової роботи поєднали в собі процедури різного характеру: навчальні, евристичні, ігрові, практичні тощо. Крім того, важливим моментом проведення формувальних впливів стала модель «розвивального ефекту» гештальттерапії. Саме методи цього підходу в роботі групи впливають на адаптацію особистості в незвичних умовах, а не пристосування до обставин. Це, як підкреслював засновник постмодерну в гештальттерапії Пол Гудмен, «творче пристосування» є життєздатною силою, а не просто адаптивною реакцією. В ситуації кризи особистість змінює старі, моделює нові життєві стратегії. Спираючись на діалогово-феноменологічну модель теорії поля (Курта Левіна), можна виокремити механізми переживання і концептуалізації, які забезпечують динаміку поля. Ці механізми задіяні в роботі з симптомами та синдромами, що виникають у особистості в кризових ситуаціях. Актуальний феномен переживання стає поштовхом до запуску механізму концептуалізації. Концептуалізація проходить через зміну ціннісної ієрархії особистості, ставлень до життєвої ситуації, смисложиттєвих орієнтацій, смислів. Завдяки

цьому змінюються життєві стратегії і особистість знаходить шляхи творчого пристосування до кризової ситуації.

Основою зміни життєвих стратегій

З метою завершення гештальтів особистості проводились саме терапевтичні групи, в яких особистість усвідомлювала власні потреби, бажання, життєві смисли, перспективи на майбутнє, життєвий вибір. В програмі психологічного супроводу використовувалися методики розвитку усвідомлення та проявів різних емоцій, переживань, а також особистісних якостей. Важливим є обговорення ресурсів, які були використані у подоланні перешкоди; признання наявності цих ресурсів у дитини; рефлексія, обговорення вправ та почуттів, які виникли внаслідок виконання методик; побудова нової ієрархії цінностей, нових життєвих цілей та засобів їхнього досягнення. Відбувається певна заміна старих цінностей на нові, в першу чергу тих, що визначають цінності буття. В програмі враховуються загальні вимоги дотримання циклу контакту у взаємодії між вихователем та дітьми. Головними питаннями терапевта на стадії пре- контакту є: «Що з тобою відбувається тут і тепер?», «Які відчуття (дихання, тіло, поза)?», «Що бачиш, чуєш, помічаєш навколо себе?», «Про що міркуєш?». Особливо важливим стає все, що усвідомлюється і відчувається дитиною на даний момент. Якщо це робота з незавершеною ситуацією, то питання спрямовуються на: «Що відчуваєш, коли про це розповідаєш?». Якщо це робота з соціальними ролями, то важливі питання: «Що залишилось в тебе після обговорення цієї складної життєвої ситуації?». На стадії контактування головні питання: «Що ти зараз робиш і що плануєш робити в наступний момент?». «Робиш» - розуміється як внутрішня дія або стосунки. Наприклад: пояснення, втеча, інтерпретація, очікування дії іншого. «Що робиш зараз і що відчуваєш?». Якщо це робота з симптомом і ретрофлексією, то питання: «Яка дія виникає із цих відчуттів?», «Що бажаєш робити?». Якщо це робота з незавершеною ситуацією, то питання: «Прислухайся до себе, що залишилось незавершеним? Що ще б хотілось даний момент. Що вибираєш?», «Чи хочеш ти того ж самого чи чогось іншого?».

Якщо підліток окреслив декілька фігур бажаного (почуттів, очікувань, дій), то питання спрямовуються на вибір – «Що з цього вибираєш?».

На стадії фул-контакту головним питанням є: «Чи можеш ти повністю включитися в переживання або дію?», «Можеш зараз зробити те, що бажаєш?». Якщо це робота з проєкціями або внутрішніми частками особистості, то головні питання до підлітка: «Можеш зіграти: роль матері, персонажу сновидіння, героя казки, частки своєї особистості?», «Можеш продовжити, посилити дію героя свідомо?» (якщо робота з тілесним відчуттям). Доцільним може бути експеримент в терапії, робота в рамках терапевтичної взаємодії, отримання нового досвіду (в безпечній, сприятливій атмосфері).

На стадії **постконтакту** - головним питанням стає: «Який досвід ти отримав в групі, у взаємодії з іншими?», «Що для тебе було важливим?», «Які зміни відбулися в твоєму стані?», «Які висновки?», «Що нового помічаєш зараз?». Якщо це робота з незавершеною ситуацією – «Уяви собі цю ж життєву ситуацію, чи є ще щось, що тебе хвилює?».

На кожному етапі розвитку групи підбираються методики, що спрямовуються на визначення цілепокладання, мотивів, потреб, уявлень про майбутнє, стратегій досягнення поставлених цілей учасників [1,2]. Оскільки сама група і отриманий досвід в ній є засобом досягнення поставленої мети, розуміння цього дозволяє орієнтуватися в постановці допоміжних цілей. Необхідно враховувати ризики, які можуть бути наслідками того, що відбувається в групі. Це можуть бути неочікувані наслідки подій, що відбуваються в групі, місце в групі, яке займають її члени (або примусово займають, внаслідок тиску в групі, ззовні, парні стосунки). Є необхідною здатність керівника групи впливати на хід подій в групі і знаходити їм пояснення та застосування. Таким чином, при плануванні і веденні групи необхідно враховувати загальну мету, яка ставиться на початку, і допоміжних цілей, які прискорюють досягнення кінцевої мети. Першочерговою метою будь-якої групи є надання психологічної допомоги її членам. Задля цього необхідно одночасно використовувати ситуації, що виникають в групі, і весь час

працювати таким чином, щоб група залишалась позитивним засобом допомоги (а не нейтральним або травмуючим оточенням). Цим визначаються допоміжні цілі на певних етапах розвитку групи (знайомства, контактування, зближення, конструктивного співробітництва).

Література

1. Гингер С., Гингер А. / Пер. с фр. Е.В.Просветиной.- СПб.: Специальная литература, 1999.- 243 с.
2. Володарська Н.Д. Групи як інструмент психологічної допомоги підліткам. / Н.Д.Володарська, М.М.Мирошниченко // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології Г.С.Костюка НАПН України. – К., Ніжин: ПП Лисенко, 2015. – Том ІХ. – Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. –Вип. 7. – С. 85-95.